

## АРХЕТЫП РОДНАЙ КРАІНЫ Ў МІФАПАЭТЫЦЫ ЯНКІ КУПАЛЫ І УІЛЬЯМА БАТЛЕРА ЕЙТСА

Заканчэнне. Пачатак змешчаны ў № 7.

Уільям Батлер Ейтс быў першым з англамоўных паэтаў, хто ўбачыў неабмежаваныя магчымасці ў выкарыстанні міфалогіі кельтаў. Ён быў ірландскім паэтам, але краіна, якая дае яму такое азначэнне, не столькі рэальная Ірландыя, колькі Ірландыя, створаная паэзіяй. Гэта краіна, роднасная гамераўскай Грэцыі, то-бок прастора, дзе дзейнічаюць багі і героі, тэрыторыя, што геаграфічна і анталагічна суседнічае з міфічна-сакральным Алімпам і ў такім суседстве атрымлівае статус арэны, дзе адбываюцца праўдзівыя падзеі, праўдзівая гісторыя. Для Ейтса ірландскі фальклор быў тым “этнагенічным міфам, які, апелюючы да мінулага, фактычна адбудоўваў пазагістарычную схему, прадстаўляючы ірландцаў нязменнай цэласнасцю, незалежна ад таго, якой мовай яны размаўлялі – англійскай ці гэльская” [15, с. 11].

Матывы і вобразы кельцкіх міфаў і фальклору зрабіліся ключавымі для большасці тэкстаў са зборнікаў “Ружа” (“The Rose”, 1893) і “Вецер у чароце” (“The Wind Among the Reeds”, 1899), свет якіх населены прывідамі і ценямі і якія “да самай вокладкі пранізаныя сімвалізмам” [22, с. 44]. Ейтс імкнуўся да сімвалізму, блізкага да магії, але ў той ж час заснаванага на строгіх сэнсавых асацыяцыях або выкарыстанні вобраза як знака нейкага складанага перажывання. Ён вылучаў “эмацыйныя” сімвалы, што з’яўляюцца стыхійна, дзякуючы нечаканым сугуччам і колеравым асацыяцыям, і “інтэлектуальныя” сімвалы, якія ўцягваюць у сферу свайго дзеяння ідэі і розум. Тым самым ён адступаў ад сімвалісцкай тэорыі Стэфана Малармэ, хто патрабаваў ад паэзіі ўнушаць, а не ўдакладняць думкі.

Ружа яднае ў сабе сярэднявечны, народны сімвалізм і аўтарскі, увасабляе і канвенцыянальны сімвал – “літару” з нязменнага “алфавіта” сімвалаў, і выкарыстоўваецца як дэкларацыя эстэтычнага ідэалу паэта і адзін з ключавых сімвалаў Ірландыі, такой, якую б ён хацеў бачыць, абстрагуючыся ад непаэтычных рэалій. Адзін з ранніх вершаў, “Закаханы расказвае пра Ружу ў ягоным сэрцы” (“The Lover tells of the Rose in his Heart”, 1892), заканчаецца спробай уласнай касмагоніі, бо, калі свет не падабаецца паэту, ён можа ўнутры гэтага свету стварыць новую краіну – сваю Ірландыю, што Ейтс і робіць у вершах.

*Вялікага ліха – брыдоты – паўсюль назіраеш  
сляды.*

*Свет перарабі нанова, адно тады адначні.  
Шкатулку зрабі залатую з нябёсаў, зямлі й вады  
Для мрояў пра тую, што ружай красуе ў сэрца  
твайго глыбіні [7].*

Пер. А. Хадановіч.

Ейтса не задавальняюць рэаліі навакольнага жыцця, нуднага, шэрага і “няправільнага”, вобразы рэальнай краіны выклікаюць толькі смутак і тугу па прымроенай Ірландыі. І паэт спрабуе сябе ў ролі дэміурга.

Інварыянтам архетыпа краіны-маці выступае Ірландыя і ў вершы “У сутонні” (“Into the Twilight”, 1893), першая назва якога была “Кельцкае сутонне”. Верш – заклік да абуджэння, у ім ідэя нацыянальнага адраджэння прамоўлена ў вобразах містычнага сімвалізму.

*А маці Эйрэ вечна маладзець –  
Як росам ззяць і хмурыцца змярканню, –  
Хаця сышлі надзея і каханне,  
Каб больш паклёпу ў вочы не глядзець.*

.....  
*Там Бог у рог свой трубіць на гары,  
І вечны там палёт часоў і свету...  
Маё каханне там – змярканне лета,  
Мая надзея – росы на зары [7].*

Пер. Г. Янкута.

Увесь каларыт “кельцкага сутоння” (назва неафіцыйна замацавалася як за ўсім ірландскім адраджэннем, так і за раннім перыядам творчасці паэта) грунтаваўся на двух лексічных пластах дзвюх моў: першы складаюць прыметнікі, якія маюць выразную семантычную афарбоўку і перадаюць сутонневы настрой аўтара. Тэксты гэтага перыяду крайне ад’ектывізаваныя. Другі моўны пласт – кельцкая анамастыка (тапаніміка, антрапаніміка і нават тэаніміка):

*“The host is riding from Knocknarea / And over the  
grave of Clooth-na-Bare”* (Воінства скача над Нокнарэй / І над магілаю Клот-на-Бар) [21, р. 43].

*“The young birds and old birds / Came flying,  
heavy and sad; / Keeping in from Tiraragh, / Keeping  
from Ballinafad, / Keeping from Inismurray”* (Птушаняты і старыя птушкі / Прыляцелі, цяжкія і сумныя; / Прыляцелі ад Цірара, / Прыляцелі ад Балінафад, / Прыляцелі ад Інісмурэй) [21, р. 17 – 18].

Калі выбраць з тэкстаў Ейтса ўсе тапонімы, можна намаляваць карту, што месцамі супадзе з геаграфічнай мапай Ірландыі, але гэта будзе карта сакральнай краіны, тым больш што паэта ў першую чаргу прыцягвалі месцы і назвы, з якімі былі звязаныя легенды. Яго паэзія аднаўляла-перастварала свет, што так уразіў яго ў дзяцінстве. У імкненні яго вершаў да надзвычай дакладнага выяўлення геаграфіі бачыцца формаўтваральны элемент нацыянальнай ідэнтычнасці – “дзякуючы чаму вобразы Ірландыі вырастаюць да роўню сімвала, набываюць функцыю мнеманічнага знака, што канцэнтруе памяць пра быццё грамадства. З пазіцыі посткаланіяльнай тэорыі, візуалізацыя топасу з’яўляецца спробай літаратурнага аднаходжання роднай зямлі” [15, с. 10].

Ірландыя, якую стварае Ейтс у ранніх зборніках, – гэта Шчаслівая краіна Эйрэ, якая хутчэй належыць Іншаму свету, свету чароўнага народа. І характэрны для рамантыкаў матыў двухсвецця ставіць перад выбарам лірычнага героя вершаў ірландскага паэта. Герой непасрэдна не сутыкаецца з ірэальным светам, але здагадваецца пра яго існаванне. Напрыклад, верш “Той, хто марыў пра чароўную краіну” (“The Man who Dreamed of Faeryland”, 1891) – горкая гісторыя чалавека, які не мог радавацца маленькаму рэальнаму існаванню, ведаючы пра ідэальную дасканаласць чароўнага свету. “Той, хто марыў пра чароўную краіну”, чуў яе покліч паўсюль, і звычайная вясковая Ірландыя (у згаданым тэксце яе прастора абмежаваная чатырма рэальнымі вёскамі) межавала з чароўным светам, няўлоўна з ім перакрываючыся.

У самым пачатку ХХ ст. у Ірландыі абвастраецца нацыянальна-палітычная барацьба, рух за адраджэнне з бібліятэк і кабінетаў перамяшчаецца на вуліцы і плошчы і выліваецца ў трагічнае Дублінскае паўстанне, якое адбывалася на працягу перадвёлікоднага тыдня 1916 г. і было канчаткова задушанае англійскімі войскамі акурат у Велікодную нядзелю.

Тэма героя, які прыносіць сябе ў ахвяру і гіне, – адна з самых развітых у ірландскай міфалогіі. Падчас ірландскага адраджэння яна перайшла з міфапаэтычнага свету ў свет рэальны. Гераічны міф, пераствораны рамантычным уяўленнем і ўзяты на ўзбраенне ірландскім адраджэннем, трагічна адгукнуўся ў рэальнай гісторыі. Арганізатары паўстання 1916 г., пакараныя смерцю пасля яго паразы (а большасць з іх былі добрымі знаёмымі Ейтса), уласным лёсам увасобілі ідэю самаахвярнасці ў найноўшай гісторыі Ірландыі.

Праз гады Ейтс, апярэджваючы пастулат постструктуралістаў пра адказнасць інтэлек-

туала, які павёў за сабой народ, дакараў сябе: “Ці не гэтая мая п’еса падставіла людзей пад англійскія рулі?” Гаворка пра п’есу “Кэтлін, дачка Хуліэна” (“Cathleen ni Houlihan”, 1902). Пад такім імем ірландскія паэты XVIII ст. апявалі Ірландыю, пад выглядам вершаў пра каханне хавваючы злачынную з гледзішча англійскіх уладаў любоў да радзімы. Упершыню ў творах Ейтса гэты вобраз з’яўляецца ў тэксце “Песня Рудога Ханраана пра Ірландыю”, дзе паэт стылізуе старадаўні любоўны верш, верш пра любоў да Радзімы: “*The yellow pool has over flowed high upon Clooth-naBare, / For the wet wind sare blowing out of the clinging air; / Like heavy flooded water sour bodies and our blood; / But purer than at all candle before the Holy Rood / Is Cathleen, The daughter of Houlihan*” [21, р. 59] (“Жоўтыя воды выходзяць з берагоў Клот-на-Бар, / Калі волкі вецер гудзе ў звонкім небе; / Падобныя да цяжкай пустой вады нашы целы і нашая кроў, / Але чысцейшая за свечку перад Святым распяццем / Кэтлін, дачка Хуліэна).

Дарэчы, у рускім перакладзе 1915 г. назва п’есы пазбаўленая ўсялякай загадкавасці. З. Венгерава пераклала яе як “Радзіма” – назва наўпроставая, малавыразная і зусім не характэрная для Ейтсавай стылістыкі. Дзеянне адбываецца ў мясцовасці Кілала, вядомай крывавым паўстаннем 1798 г. Ірландыя выяўлена ў вобразе няшчаснай старой жанчыны, што скардзіцца на лёс, але яе голас зачароўвае маладога чалавека. Ён кідае каханую дзяўчыну і ідзе за старой, якая ператвараецца ў прыўкрасную жанчыну і заклікае да змагання. Кожны паказ п’есы ў дублінскіх тэатрах сапраўды выклікаў хваляванні. “Вобраз маці-Ірландыі, якая заклікае сваіх сыноў вярнуць ёй адабранае іншаземцамі, смерцю, а не жыццём скласці прысягу на любоў да яе – адпавядае гэльскай каталіцкай традыцыі” [20, р. 12]. Але ў першую чаргу ён мае міфалагічны пратагип – у ірландскіх сагах у вобразе старой жанчыны стала ўвасабляецца каралеўская ўлада, якая ператвараецца ў маладую дзяўчыну, калі яе абраннік давядзе сваю вартасць (самы вядомы тэкст з падобным сюжэтам – “Сага пра Ньяля”).

Такім чынам, вобраз чароўнай краіны Ірландыі, містычнай і іншасветнай, які паўстае ў ранніх вершах паэта, змяняецца вобразам маці-Ірландыі, што кліча на барацьбу, вобразам, што ўвасобіў нацыянальную ідэю ірландскага адраджэння. А стары сімвал “Ірландыя-ружа” з’яўляецца ў вершы з нявіннай назвай “Ружовы куст” (“The Rose Tree”). Але ў новым палітычным кантэксце ён атрымлівае новае ўвасабленне: жыццё ружы, пра лёс якой у вершы размаўляюць два правадары Велікоднага паўстання – Патрык Пірс

і Джордж Коналі, – можна падтрымаць толькі паліўшы яе ахвярнай крывёй пакутнікаў.

Міфалагізм ХХ ст., па словах Е. Меляцінскага, “пацягнуў з сабой выхад па-за сацыяльна-бытавыя і прасторава-часавыя рамкі” [11, с. 296]. У выніку прафанны гістарычны час, трапіўшы ў міфалагізаваныя тэксты Ейтса, ператвараецца ў сакральны пазачасавы час міфаў. І Ейтс, перажывіўшы “жахлівую прыгажосць” Вялікадня 1916 г., пераасэнсаваўшы сваё стаўленне да “міфалагічнага арнаменту”, пачынае міфалагізаваць сучаснасць. Большасць пісьменнікаў першай паловы ХХ ст. выводзіла ў творах “экзистэнцыйна-абсурднага героя”. Ейтс, у адрозненне ад іх, імкнецца ў літаральным сэнсе гераізаваць сваіх сучаснікаў. Чароўная Ірландыя яго ранніх твораў страчвае казачнасць і іншасветнасць, але атрымлівае героіка-рамантычны арэол. У вершах 1910 – 1920-х гг. людзі і падзеі сучаснай Ейтсу Ірландыі выступаюць у якасці вечных прататыпаў. Міф у гэты перыяд пераходзіць у зусім іншую сферу дзеяння, ён робіцца найважнейшым складнікам дыскурсу, які сфарміраваны корпусам папярэдніх тэкстаў і, як любы дыкурс, суадносіцца з “ужо сказаным” і “ўжо пачутым”. Паэзія Ейтса была настолькі прасякнутая міфалагічным светаўспрыманням, што, як толькі людзі, якія рэальна існавалі вакол яго, уваходзілі ў ідэалізаваны свет паэзіі, яны рабіліся сімваламі і архетыпамі гераічнага сусвету Ейтсавага міфа. Менавіта ў гэтым заключаўся пафас міфалагізму ХХ ст.: у выяўленні вечных нязменных пачаткаў, што “прасвечваюць праз плынь эмпірычнага быцця і гістарычных зменаў” [11, с. 295]. Выяўленне гэтых вечных нязменных пачаткаў дазваляла Ейтсу міфалагізаваць сучасную яму гісторыю, надаваць ёй статус міфа, а асобам, якія траплялі ў дыскурсіўнае поле яго міфа, атрымліваць статус міфалагічных герояў.

Паміж творчасцю ірландскага паэта Уільяма Батлера Ейтса і беларускага паэта Янкі Купалы прасочваюцца шматлікія тыпалагічныя аналогіі, а таксама стылістычныя і ідэйныя адрозненні. Абодва аўтары стаялі ля вытокаў станаўлення нацыянальнай свядомасці сваіх народаў і адыгралі ў гэтым працэсе важную ролю. Абодва працавалі ў паэтыцы неарамантызму і сімвалізму. Падмуркам іх светапогляднай сістэмы была міфалагічная свядомасць, якая фарміравала паэтыку і тэматыку іх твораў.

Ірландзец Ейтс карыстаўся набыткамі сфарміраванай літаратурнай англійскай мовы. Беларуская літаратурная мова толькі нараджалася пад пяром Я. Купалы. У. Б. Ейтс, акрамя кельцкіх легенд, звяртаўся ў творчасці да антычных міфаў, асобных з’яваў старажытнаіндыйскай куль-

туры і акультных навук, выкарыстоўваў прыёмы традыцыйнага японскага тэатра і канцэпты псіхааналітычнай навукі. Зварот Я. Купалы да сусветнай культуры меў імпліцытны характар, вонкава ў тэматыцы і стылістыцы твораў ён адштурхоўваўся перадусім ад народнай паэзіі.

Адзін са складнікаў фарміравання нацыянальнай ідэі, вельмі характэрны для абодвух аўтараў, – увасабленне ў творчасці архетыпа роднай краіны. Але падчас аналізу асобных тэкстаў беларускага і ірландскага аўтараў было выяўлена, што ў выніку паўстаюць адрозныя міфалагемы, якія ўвасабляюць сабой розныя аспекты распрацоўкі аднаго і таго ж архетыпа.

Міфапаэтычны вобраз Святой зямлі Ірландыі, што паўстае ў творчасці У. Б. Ейтса, складаецца з дзвюх міфалагем. Першая міфалагема, якую можна вылучыць, – *краіна-мара*, чароўны свет, населены міфалагічнымі героямі і казачнымі істотамі, створаны ў сімвалісцкай паэтыцы. Ён паўстае на аснове запазычання паэтам гераічных вобразаў і сюжэтаў кельцкіх міфаў. Актыўна выкарыстоўваючы ў творах ірландскую тапаніміку, Ейтс стварае паэтычную карту Ірландыі, платонаўскі эйдас, што геаграфічна супадае з яго зямным увасабленнем.

Другая міфалагема, якая вылучаецца ў творчасці Ейтса, – *краіна-каханая*. Гэты вобраз, выкліканы сацыяпалітычнымі фактарамі і прасякнуты неарамантычнай героікай, вызначаецца ў самым пачатку ХХ ст. А ў 1920 – 1930-я гг. Ейтс насяляе краіну, створаную яго паэзіяй, рэальнымі людзьмі, якія тым самым атрымліваюць статус міфалагічных герояў.

Вобраз роднай краіны, створаны Ейтсам, мае арыстакратычныя рысы. У сваю чаргу Купала распрацоўвае народны вобраз роднай старонкі. Адступіўшы ад традыцыйнага касмаганічнага парадку, ён у сваіх вершах спачатку стварае чалавека – беларускага мужыка, накрэслівае яму лёс, а потым стварае краіну Беларусь і замацоўвае ў сваёй творчасці яе права на існаванне. Тады Янка Купала таксама звяртаецца да міфалагемы краіны-каханай і стварае вобраз Маладой Беларусі як сімвал нацыянальнага адраджэння.

У сучаснай культурнай сітуацыі Ірландыі адбываецца пераацэнка дзейнасці ірландскага адраджэння і канкрэтна – фігуры Уільяма Батлера Ейтса. Абмеркаванне яго творчасці на мяжы ХХ – ХХІ стст. са сферы літаратурнай пераходзіць у палітычную. У беларускай сітуацыі вобразная сістэма Янкі Купалы працягвае заставацца актуальнай, а сам ён недатыкальным аўтарытэтам, што гаворыць пра непазбыўнасць нацыянальнай ідэі, ля вытокаў фарміравання якой стаяў беларускі пясняр.

## Спіс літаратуры

1. **Александровіч, С. Х.** Беларуская літаратура XIX – пачатку XX ст. / С. Х. Александровіч, В. С. Александровіч. – Мінск : Выд-ва БДУ, 1978. – 255 с.
2. **Багдановіч, І.** Філасофска-эстэтычны кантэкст драматычнай паэмы Янкі Купалы “Сон на кургане” / І. Багдановіч // Янка Купала і праблемы беларускага самапазнання. – Мінск, 2002. – С. 163 – 169.
3. **Багдановіч, М.** Забыты шлях // Поўны збор твораў : у 3 т. / М. Багдановіч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1992 – 1995. – Т. 2 : Маст. проза, пераклады, літ. артыкулы, рэцэнзіі і нагаткі, чарнавыя накіды. – С. 286 – 291.
4. **Бельскі, А. І.** Сістэма пейзажных вобразаў у зборніку Янкі Купалы “Жалейка” / А. І. Бельскі // Рэспубліканскія Купалаўскія чытанні. – Гродна : ГрДУ, 2009. – С. 23 – 28.
5. **Гарадніцкі, Я.** Нацыянальны вобраз свету ў паэтычнай інтэрпрэтацыі Янкі Купалы / Я. Гарадніцкі // Мастацкі свет Янкі Купалы: класічна-анталагічнае і непаўторна-індывідуальнае / Міжнар. Купалаўскія чытанні – навук. канф., Мінск, 26 – 27 чэрвеня 2007 г.: да 125-годдзя з дня нараджэння Янкі Купалы. – Мінск : ІВЦ Мінфіна, 2009. – С. 37 – 40.
6. **Гаранін, Л. Я.** Нацыянальная ідэя ў беларускай літаратуры пачатку XX стагоддзя / Л. Я. Гаранін. – Мінск : Беларус. навука, 1996. – 176 с.
7. **Ейтс, У. Б.** Дзеі дзіўнай дзяржавы / У. Б. Ейтс [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://prajdzisvet.org/kit/17-dziei-dziunaj-dziarzhavy.html>.
8. **Калеснік, У. А.** Тварэнне легенды : літаратурныя партрэты і нарысы / У. А. Калеснік. – Мінск : Маст. літ., 1987. – 429 с.
9. **Купала, Я.** Поўны збор твораў : у 9 т. / Я. Купала. – Мінск : Маст. літ., 1995 – 2003.
10. **Лосев, А. Ф.** Знак. Символ. Миф / А. Ф. Лосев. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1982. – 210 с.
11. **Мелетинский, Е. М.** Поэтика мифа / Е. М. Мелетинский. – М. : Наука, 1976. – 408 с.
12. **Неупокоева, И. Г.** История всемирной литературы. Проблемы системного и сравнительного анализа / И. Г. Неупокоева. – М., 1976. – 360 с.
13. **Рагойша, У.** Вобраз Бацькаўшчыны ў літаратуры нацыянальнага адраджэння (Алесь Гарун і Уільям Батлер Ейтс) / У. Рагойша // Беларусь – Ірландыя. Belarus – Eire : Мат. навук. семінара “Беларуска-ірландскія гістарычна-культурныя сувязі”. – Мінск : Беларус. кнігазбор, 2000. – С. 66 – 71.
14. **Саруханян, А. П.** Объятия судьбы: прошлое и настоящее ирландской литературы / А. П. Саруханян. – М. : Наследие, 1994. – 224 с.
15. **Сенчук, І. А.** Міфопоетика Вільяма Б. Ёйтса : автореф. дис. ... канд. філал. навук : 10.01.04 / І. А. Сенчук. – Миколаїв, 2012. – 20 с.
16. **Студзенка, Т. С.** Тэма зямлі ў паэзіі Янкі Купалы і “Тэасофіі” М. Хайдэгера / Т. С. Студзенка // Славянскія літаратуры ў кантэксте сусветнай : зборнік навук. артыкулаў : у 3 т. – Мінск : Выд. цэнтр БДУ, 2010. – Т. 2. – С. 77 – 81.
17. **Тычко, Г. К.** Творчасць Янкі Купалы і традыцыі духоўнай рэгіянальнасці ў польскай літаратуры XIX – пачатку XX стагоддзяў : аўтарэф. дыс. ... докт. філал. навук : 10.01.01; 10.01.03 / Г. К. Тычко. – Мінск, 2002. – 44 с.
18. **Хальпукова, Е. Л.** Мифопоэтика хронотопа в поэзии русских младосимволистов и классиков белорусской литературы : автореф. дис. ... канд. філал. навук : 10.01.01; 10.01.02 / Е. Л. Хальпукова. – Минск, 2010. – 24 с.
19. **Штэйнер, І. Ф.** Варожаць балады вякоў / І. Ф. Штэйнер. – Мінск : Навука і тэхніка, 1993. – 240 с.
20. **Kearney, R.** Myth and Motherland / R. Kearney. – Belfast, 1984. – 24 p.
21. **The Works of W. B. Yeats.** – Wordsworth Edition, 1994. – 325 p.
22. **Yeats William Butler.** Mythologies. The Celtic twilight. – Lnd.: Macmillan, 1959. – 384 p.

**Марына ШОДА,**  
старшы выкладчык  
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.